

مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بررسی اندیشه‌های

اقتصادی آیت‌الله شهید صدر

۱۷ و ۱۸ اردیبهشت ۱۳۸۵

7&8 May 2006

با همکاری:

بانک توسعه اسلامی، (I.D.B) انجمن اقتصاد اسلامی ایران، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه،
پژوهشگاه علمی تخصصی شهید صدر، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و دانشگاه تربیت مدرس

همایش بین‌المللی اندیشه‌های اقتصادی شهید صدر (۱۳۸۵: قم)

مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش بین‌المللی اندیشه‌های اقتصادی شهید صدر ۱۷ و ۱۸ اردیبهشت ۱۳۸۵ / تهیه و تنظیم مرکز مطالعات اقتصادی

برگزار کننده: دانشگاه مفید / مرکز مطالعات اقتصادی

ISBN: ۹۷۸۹۶۴-۸۰۹۲-۲۴-۹

ص ۵۸۴

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیا

رده‌بندی کنگره: ۱۳۸۵ ۱۲/۷۸ BP۲۳۰

۲۹۷/۴۸۳۳

۱۰۸۰۸۱۴

کتابخانه ملی ایران:

مجموعه مقالات همایش بین‌المللی بررسی اندیشه‌های اقتصادی آیت‌الله شهید صدر

۱۷ و ۱۸ اردیبهشت ۱۳۸۵

تاریخ نشر: پاییز ۱۳۸۶

ناظر علمی: سید ضیاء‌الدین کیا، الحسینی

ویراستار ادبی نقد مقالات: فاضل گنجعلی

صفحه‌آرا: علیرضا حیدرآبادی

ناشر: انتشارات دانشگاه مفید

چاپ اول: ۱۳۸۶

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ: اعتماد

شابک: ۹۷۸۹۶۴-۸۰۹۲-۲۴-۹

قیمت: ۴۵/۰۰۰ ریال

ایران، قم، بلوار صدوقی، میدان مفید، دانشگاه مفید، مرکز مطالعات اقتصادی

صندوق پستی: ۳۶۱۱-۳۷۱۸۵

تلفکس: ۲۵۱-۲۹۳۲۱۳۵

mail: Ecenter@mofidu.ac.ir

www.mofidu.ac.ir

ارکان ہمایش

شورای ہمایش

ناصر الہی، صادق بختیاری، ایرج توتونچیان، معبد علی الجارحی، رحیم دلالی اصفہانی،
مجید رضایی، سید کاظم صدر، مرتضیٰ عزتی، سید ضیاء الدین کیا الحسینی، بیژن لطیف،
محمدنقی نظرپور، حسن آقا نظری، حسین نمازی و محمدرضا یوسفی

دبیر علمی ہمایش

سید کاظم صدر

دبیر ہمایش

محمد علی شاہ آبادی

داوران مقالات

ناصر الہی، علی باقری، مجتبیٰ باقری تودشکی، معبد علی الجارحی، ناصر جہانیان، سیدرضا حسینی،
امیردیوانی، یداللہ دادگر، مجید رضایی، سعید رھایی، محمد علی شاہ آبادی، محمدرضا شریف آزادہ،
سید کاظم صدر، سید ہادی عربی، مرتضیٰ عزتی، عبدالامیر علیزادہ، حسین عیوضلو،
سعید فراہانی فرد، سید ضیاء الدین کیا الحسینی، رضا گندمی، محمد تقی گیلک، فرشاد مؤمنی،
غلامعلی معصومی نیا، سید عباس موسویان، سید حسین میرمعزی، محمدنقی نظرپور، حسن آقا نظری،
عبدالرحمن یسری، احمد علی یوسفی، محمدرضا یوسفی

کمیٹہ اجرایی

مصطفیٰ بہاری زادہ، علیرضا حیدر آبادی، فرزاد رضانیان، مهدی فلاطونی،

عباس مسیحی و سید محمد جعفر ہاشمی

فهرست

- ۱۳ مقدمه
- ۱۷ نشست اول / افتتاحیه
- ۱۹ - پیام حضرت آیت الله موسوی اردبیلی
- ۲۱ - گزارش دبیر همایش / محمد علی شاه آبادی
- ۲۵ - پیام دکتر احمد محمد علی
- ۲۷ نشست دوم / روش‌شناسی اقتصاد اسلامی
- ۲۹ - مقاله: تعریف و روش‌شناسی اقتصاد اسلامی... / منذر کهنف
- ۵۷ - روش‌شناسی علم اقتصاد و دیدگاه‌های شهید صدر / دکتر صادق بختیاری
- ۷۷ - شاخصه‌های اصلی اقتصاد اسلامی... / العیاشی الصادق الفداد
- ۸۹ - کاربرد استقراء در استخراج مکتب اقتصادی اسلام... / سیدضیاء الدین کبانه‌الحسینی
- ۱۲۳ نقد مقاله کاربرد استقراء در استخراج مکتب اقتصادی اسلام...
ناقد: ناصر الهی
- ۱۲۹ نشست سوم / چستی اقتصاد اسلامی
- ۱۳۱ - نقد و بررسی دیدگاه شهید صدر در باره هویت اقتصاد اسلامی / سید حسین میرمعزی
- ۱۵۳ - نقد و بررسی امکان تحقق علم اقتصاد اسلامی... / محمدنقی نظربور

- ۱۸۳ - شکل‌گیری تئوری اقتصاد هنجاری / بدالله دادگر
- ۲۱۱ - نقد مقاله شکل‌گیری تئوری اقتصاد هنجاری / ناقد: ممدرضا یوسفی
- ۲۱۷ - نشست چهارم / پول و بانکداری
- ۲۱۹ - نظری بر عقاید شهید آیت‌الله صدر (ره) و مروری بر تطابق قانون بانکداری بدون ربا / بیژن لطیف
- ۲۴۵ - بهره‌برداری از منابع طبیعی در نگاه شهید صدر / سعید فراهانی فرد
- ۲۷۱ - بانکداری بدون ربا از نگاه شهید صدر / سیدعباس موسویان
- ۳۰۱ - نقد مقاله نقد و بررسی الگوی پیشنهادی شهید صدر از بانکداری بدون ربا / ناقد: رمیم دلالی اصفهانی
- ۳۰۹ - نشست پنجم / عدالت
- ۳۱۱ - بررسی دیدگاه شهید صدر (ره) در مورد رشد اقتصادی عادلانه / ناصر جهانیان
- ۳۵۱ - تطبیق نظریه شهید صدر درباره عدالت توزیعی / محمد تقی گیلک حکیم آبادی
- ۳۸۷ - سهم عوامل تولید طبق نظریه عدالت شهید صدر / سید کاظم صدر
- ۳۹۹ - نقد مقاله سهم عوامل تولید طبق نظریه عدالت شهید صدر / ناقد: عباس عرب مازار
- ۴۰۳ - نشست ششم / مکتب اقتصاد اسلامی
- ۴۰۵ - شهید صدر و روش تفسیر موضوعی - علمی قرآن کریم با رویکرد اقتصاد اسلامی / علی اصغر هادوی نیا

- ۴۳۷ - تحلیل مبانی حقوق کار و مزد از منظر اسلام / محمدزمان رستمی
- ۴۷۱ - روش ابتکاری شهید صدر در کشف مکتب اقتصادی... / مجید رضائی
- ۴۹۱ - نقد مقاله (روش ابتکاری) شهید صدر در کشف مکتب اقتصادی... / ناقد آقای
مسئله نظری
- ۴۹۵ - دیگر مقالات همایش
- ۴۹۷ - تبیین اسراف و تبذیر در مصداق و ملاک و تفاوت آن دو با... / مجتبی باقری تودشکی
- ۵۱۵ - بررسی و نقد اندیشه‌های شهید صدر (ره) درباره پول و ماهیت آن / محمد اسماعیل
توسلی
- ۵۳۱ - تاملی در دکترین صدر در ارتقاء اعتبار بانک / حسین حشمتی مولایی
- چکیده مقالات به زبان انگلیسی

مقدمه

جهان در قرن گذشته تحت سیطره دو مکتب فلسفی لیبرالیسم و ماتریالیسم دیالکتیک که خود ساخته اندیشه ناقص بشری بود اداره می‌شد. این دو مکتب در عرصه سیاست به صورت نظام‌های دموکراسی و کمونیسم و در عرصه اقتصاد به صورت کاپیتالیسم و سوسیالیسم بروز و ظهور داشت. این امر سبب شد تا تمامی تحولات جهان در تمامی عرصه‌ها از یکی از دو مکتب فوق‌الذکر نشأت گرفته و یا تحت‌الحمایه یکی از قدرت‌های سیاسی آن دوران باشد و دنیا به عرصه نبرد و معامله دو قدرت سیاسی آن زمان تبدیل گردیده و تمامی ارزش‌های انسانی و اخلاقی نیز در آن راستا تفسیر و مورد سوء استفاده قرار گیرد. غبار این نبرد سبب شد تا تفسیر از هستی، بدایت و نهایت، علت و غایت و جایگاه و وظیفه بشر در آن و سعادت و شقاوت و مسیر سعادت او و نقش و وظیفه پیامبران و ادیان و شرایع و ... از چشم اندیشمندان سیاست‌گذاران به دور مانده و مورد غفلت قرار گیرد. در آن زمان جهان علم خود را مستغنی از علوم و معارف ماوراءالطبیعه در عرصه فلسفه و چرایی علوم، بالاخص علوم انسانی می‌دانست. این غفلت جهان اسلام را نیز فرا گرفته به نحوی که اکثریت اندیشمندان کشورهای اسلامی راه نجات را در آبخشور دو مکتب مسلط جستجو می‌کردند. در این هیاهو عده‌ای از مردان الهی که به دلیل طینت و نیت پاک خود مورد هدایت حق قرار گرفته و بازگوکننده اندیشه‌های

انبیای الهی بالاخص ادیان ابراهیمی بودند، جامعه بشری را به سوی صراط مستقیم و حق مبین فراخوانده و هدایت بشر و جوامع بشری را در قرآن کریم و سنت و سیره نبی اکرم اسلام (ص) و اولیاء بر حق او (ع) دانسته و بشریت را که با سرعت به پرتگاه انحطاط نزدیک می‌شد به واخوانی مبدأ و منتهای چرایی هستی و علوم و نحوه اداره جامعه بشری دعوت نمودند.

یکی از شاخص‌ترین افراد در این زمینه شهید آیت الله سید محمد باقر صدر (ره) است که با ذهن نقاد و وقاد خود به نقد هر دو اندیشه مسلط آن زمان در عرصه‌های مختلف از جمله فلسفه، سیاست، اقتصاد و اخلاق پرداخته و با بیانی متقن و علمی، کاستی‌ها و ناراستی‌های آن دو را آشکار ساخته و به عنوان گامی تکمیلی، اصول و خط مشی‌های اساسی اسلام در آن علوم را پی‌ریزی نمود. همت والا و احاطه او به اسلام و منابع دینی با عنایت حق همراه گشت تا او اسلام را به صورتی جامع و کامل نگریسته و به راستی روش خود یقین داشته باشد؛ لذا در تمامی عمر با برکت خود با جامع‌نگری و تسلط بر منابع اصیل دینی، به ابتکار در استخراج مکاتب متفاوت دین حیات‌بخش اسلام از جمله مکتب اقتصادی اسلام پرداخته به نحوی که با وجود گذشت چند دهه، هنوز آثار با برکت ایشان به عنوان یکی از منابع اصیل مطرح می‌باشد.

او در صدد بود تا تمامی الگوهای پیشنهادی خود برای علوم اجتماعی را در دین قیّم جستجو نماید. مضافاً اینکه در این امر به یک سونگری مبتلا نگردید تا در فروعاتی غور کند که با روح کلی تعالیم دینی یعنی عدالت اجتماعی در تناقض باشد. قرآن را محور تفکر مسلمانان دانسته و برای پاسخ‌یابی به چالش‌های فکری زمان "استکناه ذخائر القرآن"، (ژرف‌یابی قرآن) را پیشنهاد نمود و با این روش، دستورهای اخلاقی قرآن را با ارزش‌های اخلاقی دیگر مکاتب به شیوه‌ای جدید به داوری نشست و در نهایت "استکناه ذخائر القرآن" را با "استنطاق القرآن" (به سخن آوری قرآن) تکامل بخشید و این روش را برای ارزیابی بسیاری از مسائل فکری و اجتماعی و ثنوریهای علمی، نتیجه بخش و قابل اعتماد شعرد.

در "الأسس المنطقية للاستقراء" علاوه بر نقدهایی که به منطق ارسطویی و تجربه‌گرایی ارائه می‌کند، به ابداع روش جدیدی در استقراء می‌پردازد که عقاید اسلامی از مبدأ تا معاد را از این رهگذر، بررسی و اثبات می‌نماید. غایت مطلوب او در این کتاب طراحی متدلوژی جدیدی برای علوم دینی می‌باشد.

با توجه به اینکه فقه مهم‌ترین تخصص علامه شهید بوده، شاهد نوآوری‌های بسیاری از وی در تحلیل یا نظریه‌پردازی فقهی و اصولی با هدف استخراج نظام‌های اجتماعی هستیم. در این روش او در عین پایبندی به فقه اصیل در صدد است تا از احکام فردی و جزئی، قوانین و نظام‌های اجتماعی و کلی را کشف کند. فرآیند فکر روشمند و منسجم علامه شهید آیت‌الله صدر، در پیشنهاد قانون اساسی در طلیعه انقلاب عظیم ملت ایران، با عنوان "الاسلام یقود الحیاة" (اسلام پیشاهنگ زندگی) تبلور یافته و ابعاد درخشانی از جامع‌نگری و ژرف‌اندیشی ایشان را هویدا می‌سازد.

کتاب "اقتصادنا"ی او که در سن ۲۷ سالگی تدوین گردیده است، نشان دهنده تسلط او بر فقه و بیانگر روش اجتهادی وی بوده، و در صدد ارائه الگویی برای مکتب اقتصادی اسلام با هدف مندی عدالت اجتماعی می‌باشد. این کتاب به مثابه زمینه و واسطه درخشانی است که اندیشه‌های اقتصاددانان مسلمان را به هم پیوند می‌زند. پروفیسور مارک بلاک در ارتباط با درک اقتصادی شهید صدر، وی را یکی از ۳۰۰ اقتصاددان برجسته جهان می‌شمارد. بدون تردید ظهور چنین نظریه‌پردازانی، حرکت کاروان علم را شتاب می‌دهد.

دانشگاه مفید به پاس بزرگداشت شخصیت علمی آن شهید والا مقام با توجه به گذشت ربع قرن از شهادت این فقید سعید، اقدام به برگزاری همایش بین‌المللی بررسی اندیشه‌های اقتصادی ایشان در تاریخ ۱۷ و ۱۸ اردیبهشت ماه ۱۳۸۵ با حضور نظریه‌پردازان، متفکران، اساتید و پژوهشگران جهان اسلام و با همکاری بانک توسعه اسلامی، انجمن اقتصاد اسلامی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، دانشگاه تربیت مدرس، پژوهشگاه علمی تخصصی شهید صدر و پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی نمود.

مجموعه حاضر، حاصل تلاش فرهیختگانی است که به رسم وفاداری به راه و اندیشه ایشان، دست به قلم شده و صفحاتی را به تقریر، تحلیل، نقد و تکمیل نظریات آن شهید اختصاص دادند. در این همایش دو روزه که با پیام حضرت آیت‌الله العظمی موسوی اردبیلی مؤسس و رئیس دانشگاه مفید و سخنرانی نماینده بانک توسعه اسلامی افتتاح شد، از مجموع مقالات رسیده تعداد ۱۹ مقاله پس از ارزیابی قابل چاپ تشخیص داده شد که از مجموع آنها ۱۶ مقاله در قالب پنج نشست در محورهای مختلف ارائه گردید که در هر نشست یکی از مقالات مورد نقادی و پرسش و پاسخ قرار گرفت. از آنجا که نقدها به صورت حضوری انجام

پذیرفت، نهایت دقت در امانتداری کلام صورت پذیرفت مضافاً اینکه ترجمه انگلیسی چکیده مقالات نیز در آخر این مجموعه خدمت خوانندگان تقدیم می‌گردد.

در خاتمه مراتب سپاس و تقدیر مرکز مطالعات اقتصادی را از همه نهادهای همکار، اعضای محترم کمیته علمی، دبیر علمی همایش، هیئت داوران، صاحبان مقاله، اعضای محترم هیئت‌های رئیسه، اساتید ناقد، کارکنان دبیرخانه همایش و همه همکارانی که ما را در برپایی همایش مدد رسانده و ذکر مجدد نام آنها را ضروری نمی‌دانیم، اعلام داشته و توفیق روزافزون همگان را در جهت اعتلای اندیشه حق از خداوند منان خواهانیم.

سید ضیاءالدین کیا‌الحسینی

مدیر مرکز مطالعات اقتصادی

www.ketaboo.com